Danuta Bieńkowska
Elżbieta Umińska-Tytoń

Uniwersytet Łódzki

**Święci i błogostawieni
oraz duchowni
w nazewnictwie łódzkim**

W systemie nazewnictwa miejskiego oraz w klasyfikacji leksykalno-semantycznej urbonimów funkcjonuje kategoria **nazwy pamiątkowe**¹. Jak sama nazwa wskazuje, toponimy z tej grupy mają **upamiętniać** ważne – zarówno dla społeczności lokalnej, jak i ogólnopolskiej – fakty, wydarzenia, ludzi².

W nazewnictwie łódzkim od początku XIX wieku do chwili obecnej istniało w różnym czasie łącznie prawie 530 nazw pamiątkowych. Blisko 30% utworzono od nazwisk postaci związanych z Łodzią urodzeniem, zamieszkaniem i aktywnością zawodową lub społeczną czy rodzajem twórczości. Odsetek ten w ostatnich latach wydatnie się zwiększa. W zasobie pamiątkowych nazw miejskich znajdują się m.in. nazwy wywodzące się od imion i nazwisk świętych i błogostawionych oraz osób duchownych.

Nazwy pamiątkowe mają charakter konwencjonalny i „wiążą się z zabiegami administracyjnymi nazwotwórców, którzy arbitralnie sankcjonowali urzędową, oficjalną postać tych nazw, niezależną od uwarunkowań geograficznych, topograficznych czy historycznych”³. W związku z tym ważne jest pytanie o motywacje przyświecające stosownym urzędom, w których gestii pozostaje nadawanie obiektom miejskim (ulicom, placom, parkom itd.) nazw, decydujące o wyborze patronów. Nazwy mogą i są często elementem wartościującym rzeczywistość; mają

¹ W niektórych opracowaniach nazwy pamiątkowe traktuje się jako odmianę (podtyp) nazw kulturowych, por. D. Kopertowska, *Kielce. Historia i współczesność w nazewnictwie*, Kielce 2001, s. 350.

² Dlatego też podstawą nazw pamiątkowych mogą być „nazwy geograficzne bądź nazwy osobowe (indywidualne lub zbiorowe), bądź też nazwy formacji wojskowych, organizacji społecznych i politycznych, określone daty, rocznice, wydarzenia historyczne itp.” (tamże, s. 350).

³ M. Czachorowska, M. Czaplicka-Jedlikowska, M. Jaracz, A. Paluszak-Bronka, *Słownik toponimów miejskich Bydgoszczy*, Bydgoszcz 2008, s. 17–18.

kształcić, pełnić funkcję poznawczą, ale także wychowawczą, zatem osoba wybrana na patrona obiektu miejskiego powinna spełniać rolę autorytetu.

||| **Święci i błogosławienie w toponimii łódzkiej**

Nazwy ulic, utworzone od imion świętych, to stary, sięgający średniowiecza typ nazw, znany w wielu miastach także poza Polską. Ulice, typu: *św. Agnieszki*, *św. Jana*, *św. Antoniego* itp., spotykane były w starszych miastach polskich, m.in. w Krakowie, Warszawie, Kielcach, Częstochowie, Łowiczu⁴. W Łodzi nazwy takie także powstawały stosunkowo dawno, bo już w połowie XIX wieku.

W sumie, na przestrzeni blisko 160 lat (od 1855 roku do chwili obecnej), w łódzkim nazewnictwie miejskim utrwalonych zostało dwudziestu ośmiu następujących świętych i błogosławionych Kościoła rzymskokatolickiego i jedna święta Kościoła prawosławnego:

- ◆ **św. Andrzej**, jeden z dwunastu Apostołów, męczennik – nazwa *ulica św. Andrzeja* pochodzi sprzed 1863 roku i nadana została przez prezydenta Andrzeja Rosickiego. W latach pięćdziesiątych XX wieku zmieniona na ul. Andrzeja Struga. Znajduje się w Śródmieściu.
- ◆ **św. Anna**, matka Najświętszej Maryi Panny; patronka małżeństw, matek i wdów – nazwa *ulica św. Anny* nadana została w latach czterdziestych XIX wieku. Na planie miasta z roku 1910/1911 jest przedłużeniem w kierunku zachodnim (od ul. Piotrkowskiej) ul. Głównej i znajduje się nieopodal szpitala przy ul. Pańskiej (obecnie Żeromskiego). W latach trzydziestych XX wieku zmieniona na ul. bpa Władysława Bandurskiego.
- ◆ **św. Antoni**, 1195–1231, franciszkanin, kaznodzieja, doktor Kościoła, patron osób i rzeczy zaginionych – nazwa *ulica św. Antoniego* notowana jest już w latach trzydziestych XX wieku. W 1991 roku została zmieniona na ul. św. Antoniego Padewskiego. Nominacja ta ma związek z mieszczącym się przy niej kościołem i erygowaną w 1924 roku przez bpa Wincentego Tymienieckiego parafią pw. św. Antoniego z Padwy. Ulica znajduje się na Bałutach, przy ul. Limanowskiego.

⁴ Por. K. Handke, *Polskie nazewnictwo miejskie*, Warszawa 1992, s. 122. Autorka zauważa także, iż „Miasta nowsze, takie jak Gdynia, mają mniej tego typu nazw” (przyt. 15, s. 137).

- ◆ **św. Benedykt**, ok. 480–547, eremita, autor reguły zakonnej nazwanej benedyktyńską – nazwa *ulica św. Benedykta* pochodzi z ok. 1861 roku, być może na pamiątkę Benedykta Tykła współtwórcy Łodzi fabrycznej. W 1921 roku zmieniona na 6 Sierpnia, po II wojnie na 22 Lipca; obecnie ponownie 6 Sierpnia. Znajduje się w Śródmieściu.
- ◆ **św. Albert Chmielowski**, 1846–1916, zakonnik, założyciel albertynów i albertynek, uczestnik powstania styczniowego, założyciel przytułku dla bezdomnych i nędzarzy w Krakowie. Kanonizowany w 1989 roku – nazwa *ulica św. Alberta Chmielowskiego* jest jedną z nowszych nominacji, nadana została w 2007 roku. Nominacja ta ma związek z istnieniem na osiedlu Widzew-Wschód kościoła i parafii pw. św. Alberta Chmielowskiego. Parafię erygowano w 1987 roku.
- ◆ **św. Dorota** z Mątowów, 1347–1394, mistyczka, patronka kobiet, zwłaszcza matek oraz Pomorza – *ulica św. Doroty* funkcjonuje bez zmian od początku XX wieku, choć na mapach współczesnych bez określenia „święta”. Ulica znajduje się w dzielnicy Górna, nieopodal ulic Pabianickiej i Wólczańskiej.
- ◆ **św. Emilia**, świętych o tym imieniu nie ma dużo, wymienia się tylko trzy lub cztery postacie. Trudno wskazać, która święta została patronką tej ulicy, wykluczyć jednak należy św. Emilię de Vialar, która zmarła w 1856 roku – nazwa *ulica św. Emilii* pochodzi z lat trzydziestych XIX wieku, być może nadana została na pamiątkę żony ówczesnego burmistrza Emilii Traeger. Nazwę zmieniono w 1935 roku na ul. Tymienieckiego, następnie na 8 Marca, obecnie ponownie Tymienieckiego. Ulica znajduje się w Śródmieściu, na wschód od ul. Piotrkowskiej na wysokości placu Katedralnego.
- ◆ **bł. Księżna Kinga**, 1224–1292, córka króla Węgier Beli IV, zaślubiona w 1239 roku księciu krakowsko-sandomierskiemu Bolesławowi Wstydliwemu; fundatorka klasztoru klarysek w Starym Sączu, beatyfikowana w 1690 roku – nazwa *ulica im. Księżnej Kingi* nadana została pod koniec XX lub początku XXI wieku i znajduje się na Osiedlu Słowiańskim (Widzew-Wschód) wśród innych nazw odwołujących się do historii średniowiecznej Polski.
- ◆ **bł. Faustyna Kowalska**, właściwie Helena Kowalska, 1905–1938, zakonnica ze zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia; mistyczka, stygmatyczka, wizjonerka, głosząca kult miłosierdzia Bożego; patronka Miasta Łodzi⁵, kanonizowana przez Jana Pawła II

⁵ Uchwała RM w sprawie ustanowienia św. Faustyny Kowalskiej patronką Miasta Łodzi podjęta została 13 lipca 2005 roku.

w 2000 roku – nazwa *ulica św. Faustyny Kowalskiej* jest jedną z nowszych nominacji, nadana została niedawno (po 2006 roku), znajduje się nieopodal kościoła pw. Miłosierdzia Bożego, na Osiedlu Rogatka. Na placu Niepodległości znajdują się kościół oraz erygowana w 1996 roku parafia pw. tej świętej. Bł. Faustyna Kowalska jest patronką wielu ulic także w innych miastach polskich⁶, jednakże w Łodzi jej nominacja ma charakter motywowany, tj. wynikała z jej związków z naszym miastem: w pobliżu poświęconego jej kościoła miała widzenie Chrystusa.

- ◆ **św. Franciszek**, 1181 lub 1182–1226, założyciel zakonu franciszkanów, stygmatyk, kanonizowany w 1228 roku – *ulica św. Franciszka* istnieje na planach miasta od lat czterdziestych XX w. W 1991 roku uściślono jej nazwę na św. Franciszka z Asyżu. Zarówno dawna, jak i współczesna nazwa ulicy mają związek z istnieniem w bliskim sąsiedztwie kościoła i parafii pw. św. Franciszka z Asyżu. Parafię erygowano w 1932 roku. Ulica znajduje się w dzielnicy Górna, w kierunku wschodnim od ul. Pabianickiej.
- ◆ **św. Jakub**, trudno wskazać, który z bardzo licznych świętych i błogosławionych nosicieli tego imienia był patronem ulicy⁷ – nazwa *ulica św. Jakuba* funkcjonuje bez zmian od lat sześćdziesiątych XIX wieku, choć na współczesnych mapach bez określenia „święty”. Znajduje się przy ul. Franciszkańskiej.
- ◆ **św. Jan Boży**, 1495–1550, najemny żołnierz i wędrowny księgarz, który po nawróceniu zajął się organizowaniem szpitali i tworzeniem wspólnot, z których z czasem powstał zakon bonifratrów; patron chorych i pielęgniarzy – *ulica św. Jana Bożego*, znajdująca się w dzielnicy Górna na Osiedlu Chojny-Zatorze, jest jedną z nowszych nominacji, nadana została w 1995 roku i ma charakter nazwy przeniesionej, związana jest z istnieniem w sąsiedztwie kościoła i parafii w pw. NMP i św. Jana Bożego. Parafię erygowano w 1988 roku, ale już wcześniej od 1928 roku istniał tam Konwent Łódzki Bonifratrów i należący do nich Szpital św. Jana Bożego.

⁶ Św. Faustyna Kowalska została patronką ulic m.in. w Łasku, Jaśle, Kraśniku, Luboniu, Płocku, Toruniu, nazwy zaś ulic mają postać wariantywną: *św. Faustyny*, *św. Faustyny Kowalskiej*, *św. Siostry Faustyny*, *św. Siostry Faustyny Kowalskiej*, *bł. Siostry Faustyny* (zob. E. Borysiak, *Najnowsze tendencje w polskim współczesnym nazewnictwie miejskim*, [w:] *Z najnowszych tendencji w polskim nazewnictwie*, red. R. Łobodzińska, Łask 2005, s. 43).

⁷ Zob. H. Fros, F. Sowa, *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 1975, s. 239–242.

- ◆ **św. Jerzy**, III/IV wiek, oficer rzymski, który poniósł śmierć męczeńską za wiarę, patron m.in. Wielkiej Brytanii i Rosji oraz wielu zawodów i skautów. Najczęściej wyobrażany jest jako rycerz walczący ze smokiem – *ulica św. Jerzego* pojawia się w 1919 roku na oznaczenie dotychczasowej ulicy Ekaterynburskiej i pozostaje bez zmian do dziś, jednak z czasowo pomijanym określeniem „święty”, np. na mapie z 1939 roku. Jednocześnie znajdująca się przy tej ulicy cerkiew została przekształcona w kościół garnizonowy pw. św. Jerzego.
- ◆ **św. Józef**, mąż Maryi. „W 1870 roku został ogłoszony patronem Kościoła powszechnego, a papież Pius XII ogłosił go w 1955 roku patronem robotników”⁸ – *ulica im. św. Józefa* znana już od początku XIX wieku – znajduje się na mapie z roku 1910/1911 – choć na współczesnych mapach bez określenia „święty”. Położona jest na Widzewie, nieopodal stacji kolejowej Łódź-Niciarniana i w pobliżu ul. św. Kazimierza.
- ◆ **bł. Wincenty**, „ok. 1150–1223, od XV w. zwany **Kadłubkiem** [...], kapelan nadworny i kancelista na dworze Kazimierza Sprawiedliwego, wybrany w 1207 r. przez kapitułę biskup krakowski, pierwszy polski, rodzimy kronikarz, beatyfikowany w 1764 r.”⁹ — *ulica im. Wincentego Kadłubka* na planie miasta pojawiła się pod koniec dwudziestolecia międzywojennego i funkcjonuje bez zmian do chwili obecnej, jednak zawsze bez określenia „błogosławiony”. Ulica znajduje się na Dąbrowie. Bł. Wincenty jest patronem wielu ulic w Polsce, m.in. w Bydgoszczy, Poznaniu.
- ◆ **św. Rafał Kalinowski**, właściwe imię: Józef, 1835–1907, karmelita bosy, uczestnik powstania styczniowego, wygnaniec, kanonizowany w 1991 roku¹⁰ – *ulica św. Rafała Kalinowskiego* jest jedną z nowszych nominacji, pochodzi z lat osiemdziesiątych XX wieku i ma związek z istnieniem parafii pw. św. Rafała Kalinowskiego i kościoła mieszczącego się przy tej ulicy. Parafia erygowana została w 1984 roku. Ulica znajduje się na peryferiach miasta, w dzielnicy Wiskitno, w kierunku południowo-wschodnim od ul. Kolumny.

⁸ *Słownik kultury chrześcijańskiej*, Warszawa 1997, s. 134.

⁹ W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1987, s. 1289.

¹⁰ 14 września 2007 roku Senat RP podjął uchwałę w sprawie uznania św. Ojca Rafała Kalinowskiego za wzór patrioty, oficera, inżyniera, wychowawcy i kapłana – zakonnika.

- ◆ **św. Karol** Boromeusz, 1538–1584, kardynał, arcybiskup Mediolanu, reformator katolicki – *ulica św. Karola* znana była już w latach osiemdziesiątych XIX wieku¹¹. W 1932 roku zmieniona na ul. Franciszka Żwirki. Znajduje się w Śródmieściu.
- ◆ **św. Kazimierz**, 1458–1484, syn króla Kazimierza Jagiellończyka, znany z dobroczynności i surowego trybu życia; patron Korony i Litwy – *ulica św. Kazimierza* znana i funkcjonująca bez zmian od lat dwudziestych XX wieku ma związek z parafią i kościołem pw. św. Kazimierza. Parafia erygowana była w 1911 roku, lecz budowa kościoła rozpoczęła się dopiero w 1925 roku. Wtedy to sąsiadująca z kościołem ulica zyskała tego samego patrona. Ulica znajduje się na Widzewie, nieopodal stacji kolejowej Łódź-Niciarniana.
- ◆ **św. Maksymilian Maria Kolbe**, 1894–1941, franciszkanin, twórca Niepokalanowa, uznany za męczennika i kanonizowany w 1982 r. – *aleja* oraz *park im. św. M. M. Kolbego* należą do jednych z nowszych nominacji, pochodzą z 2006 roku. Aleja imienia tego świętego znajduje się na Widzewie, w pobliżu Ronda Inwalidów, natomiast park (skwer) jest położony na Dąbrowie i otrzymał nazwę od wezwania kościoła sąsiadującego z parkiem. Parafię pw. św. M. M. Kolbego erygowano w 1981 roku. Święty ten miał związki z Łodzią, w której przebywał w latach 1895–1897.
- ◆ **św. Luiza**, trudno stwierdzić, która święta jest patronką tej ulicy. Imię Luiza pochodzi od imion Ludwika, Ludwik; być może zatem chodzi o św. Ludwikę de Marillac, 1591–1660, założycielkę, wraz ze św. Wincentym a Paulo, Zgromadzenia Córek Miłosierdzia. Na początku XX wieku „jej dzieło zainspirowało świecki ruch kobiecy w działalności społecznej, który powstał w r. 1909 i przyjął jej imię »Louisettes«¹² – *ulica św. Luizy* jest jedną ze starszych nominacji, istnieje m.in. na mapach z roku 1910/1911 oraz 1913 roku, przemianowana później na ul. Czesława Hutora (tak już na mapie z 1956 roku), następnie na ul. 28. Pułku Strzelców Kaniowskich, obecnie ul. Dzieci Łodzi.
- ◆ **św. Mikołaj**, zm. ok. 342 roku, biskup Miry w Azji Mniejszej, znany z dobroczynności i opieki nad biednymi, patron kupców, że-

¹¹ Przypuszczenie, iż nazwa została nadana dla upamiętnienia łódzkiego fabrykanta Karola Scheiblera (1820–1881), raczej należy odrzucić, z dwóch powodów. Po pierwsze – na Księżym Młynie istniała ul. Karola Scheiblera (w pisowni: Szajblera), znajdująca się na terenie tworzonego przez niego królestwa fabrycznego; po drugie ul. św. Karola znajdowała się po zachodniej części ul. Piotrkowskiej, gdzie wpływy Scheiblera były ograniczone.

¹² *Słownik kultury chrześcijańskiej...*, s. 175.

glarzy, więźniów, studentów i młodych panien. Niedawno (w 1969 roku) Kościół wykreślił go z oficjalnego rejestru świętych, choć dopuścił lokalny kult – *ulicę św. Mikołaja* mianowano w 1996 roku, znajduje się w dzielnicy Górna w sąsiedztwie ulic o nazwach nawiązujących do tradycji świąt Bożego Narodzenia (Wigilijna).

- ◆ **św. Olga** Mądra, zm. w 969 roku, księżna ruska, żona Igora, w XIII wieku nazywana już powszechnie świętą – pochodząca od imienia tej świętej *ulica Olgińska* istnieje na planach od początku XX wieku. Po 1918 roku przemianowana na Piramowicza. Nazwa ulicy pochodzi od imienia patronki znajdującej się tu cerkwi prawosławnej pw. św. Olgi.
- ◆ **św. Anstazy Pankiewicz**, 1882–1942, bernardyn, należący do grona 108 męczenników II wojny światowej, którego Ojciec Święty Jan Paweł II beatyfikował 13 czerwca 1999 roku na placu Piłsudskiego w Warszawie – *ulica św. Anstazego Pankiewicza* jest jedną z nowszych nominacji, została nadana w 2007 roku. Wybór tego właśnie świętego na patrona ulicy motywowany był jego działalnością w Łodzi. A. Pankiewicz m.in. w latach 1932–1939 kierował budową klasztoru bernardynów i gimnazjum męskiego (tzw. Kolegium Serafickie) w Łodzi. Mieszczą się one obecnie przy ulicy jego imienia.
- ◆ **św. Jerzy Popiełuszko**, 1947–1984, ksiądz, kapelan warszawskich środowisk pracowniczych NSZZ „Solidarność”, zamordowany przez SB – *ulica św. Jerzego Popiełuszki* jest jedną z nowszych nominacji, nazwę nadano w 1990 roku jednej z głównych ulic na Retkini.
- ◆ **św. Stanisław Kostka**, ok. 1550–1568, jezuita, patron młodzieży polskiej, mistyk – *ulica św. Stanisława* istnieje od początku XX wieku. W 1991 roku uszczegółowiono jej nazwę na św. Stanisława Kostki. Ulica istnieje w Śródmieściu, w sąsiedztwie archikatedry pw. tego świętego, powstałej w latach 1901–1912.
- ◆ **św. Teresa** z Lisieux, 1871–1897, francuska karmelitanka, mistyczka, przyjęła imię zakonne Teresy od Dzieciątka Jezus i od Świętego Oblicza, patronka Francji, kanonizowana w 1925 roku – *ulica św. Teresy* występuje na planach Łodzi już od lat trzydziestych XX wieku. Od tego czasu mieści się przy niej klasztor Sióstr Karmelitanek Bosych. W 1991 roku doprecyzowano jej nazwę na ul. św. Teresy od Dzieciątka Jezus.
- ◆ **św. Wincenty** a Paullo, ok. 1580–1660, założyciel Zgromadzenia Księży Misjonarzy i Sióstr Miłosierdzia, misjonarz – *ulica św. Wincentego* występuje na planach miasta od roku 1929. W 1955 roku przemianowana została na Alfreda Lampego, a w roku 1991 na mjra Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”.

- ◆ **św. Wojciech**, ok. 955–997, syn księcia czeskiego, biskup praski, męczennik, kanonizowany w 999 roku, patron Polski – *ulica św. Wojciecha* pojawiła się w dwudziestoleciu międzywojennym. Znajdowała się przy kościele i parafii pw. św. Wojciecha Biskupa Męczennika (parafia erygowana w 1901 roku). W latach osiemdziesiątych XX wieku przemianowana na Arego Szternfelda. W 2003 roku fragment ul. Arego Szternfelda od Rzgowskiej do Nawodnej odzyskał imię św. Wojciecha.
- ◆ **św. Zofia**, trudno stwierdzić, która święta Zofia, było ich kilka, jest patronką tej ulicy; być może Zofia Barat (1779–1865), założycielka Zgromadzenia Sióstr Najświętszego Serca Jezusowego, którą Pius X kanonizował w 1908 roku – *ulica św. Zofii* znana jest od początku XX wieku (występuje na mapie z roku 1910/1911). Na współczesnych mapach brak określenia „święty”. *Ulica im. św. Zofii* jest maleńką uliczką, znajdującą się na Bałutach, w pobliżu parafii pw. Dobrego Pasterza i ul. Franciszkańskiej.

||| Duchowni w toponimii łódzkiej

Liczba urbonimów, upamiętniających duchownych związanych przede wszystkim z Kościołem katolickim w ok. 160-letniej historii nazewnictwa miejskiego Łodzi, jest znaczna. Nie wszyscy jednak duchowni zostaną uwzględnieni. Przedmiotem naszego zainteresowania będą te nominacje, które upamiętniają osoby duchowne ze względu na ich aktywność religijną i funkcje, jakie pełnili w Kościele. Poza tym wykazem pozostaną zatem osoby duchowne, które były upamiętniane w nazewnictwie miejskim ze względu na ich pozareligijne dokonania. W powszechnej świadomości mieszkańców są oni postrzegani jako wybitni uczeni, literaci, autorytety społeczne itd. Tym samym w wykazie nie uwzględnimy Franciszka Bohomolca, Jana Długosza, Hugona Kołłątaja, Stanisława Konarskiego, Mikołaja Kopernika, Ignacego Krasickiego, Grzegorza Piramowicza, Piotra Skargi, Stanisława Staszica i innych. Są to autorytety o zasięgu ogólnopolskim, co znajduje odzwierciedlenie w toponimii wielu miast polskich.

W nazewnictwie łódzkim upamiętnione zostały następujące postacie:

- ◆ **ks. bp Władysław Bandurski**, 1865–1932, sufragan Archidiecezji Łwowskiej, honorowy kapelan Legionów Polskich – *ulica im. ks. bpa Władysława Bandurskiego* pojawiła się tuż po śmierci biskupa

w 1933 roku. Nazwę zmieniono w roku 1951, zaś w 1994 roku jego imieniem nazwano aleję biegnącą od al. Włókniarzy w kierunku zachodnim na przedłużeniu al. Adama Mickiewicza.

- ◆ **ks. gen. Stanisław Brzóska**, 1832–1865, naczelny kapelan powstania styczniowego, więziony za wygłaszanie patriotycznych kazań; stracony publicznie – *ulica im. ks. gen. Stanisława Brzóska* znajdująca się na Bałutach, między ulicami Limanowskiego a Kniaźiewiczza, istnieje bez zmian od 1920 roku do chwili obecnej. Jest on patronem ulic także w innych miastach, m.in. w Bydgoszczy.
- ◆ **ks. Józef Czajkowski**, 1837–1907, wikary parafii łódzkiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, dowódca i kapelan pierwszego łódzkiego oddziału powstańczego w 1863 roku, zesłaniec, emigrant – *ulica im. Księdza Józefa Czajkowskiego* jest jedną z nowszych nominacji, nadano ją w 1992 roku, lecz funkcjonowała tylko cztery lata, po czym w 1996 roku została zmieniona na Aleksego Rzewskiego. Ulica znajduje się na Osiedlu im. Powstania 1863 roku (Bałuty).
- ◆ **ks. Wojciech Jakubowicz**, 1822–1880, w latach 1859–1864 proboszcz parafii łódzkiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Inicjator budowy nowego kościoła. Radny Rady Miejskiej w Łodzi od 1861 roku, działacz powstania styczniowego, zesłaniec – *ulica im. ks. Wojciecha Jakubowicza* jest jedną z nowszych nominacji, nadano ją w 1992 roku. Znajduje się na Osiedlu im. Powstańców 1863 roku.
- ◆ **Jan Paweł II**, 1920–2005, papież – *aleja im. Jana Pawła II* – jedna z głównych arterii komunikacyjnych miasta – należy do nowszych nominacji; w 2005 roku przemianowano fragment al. Włókniarzy na al. Jana Pawła II. Imię Jana Pawła II nosi również plac Katedralny przy łódzkiej archikatedrze.
- ◆ **ks. bp Michał Klepacz**, 1893–1967, ordynariusz łódzki w latach 1947–1967 – w 1994 roku byłemu parkowi im. Stanisława Worcella nadano nazwę park im. Księdza Biskupa Michała Klepacza. Park położony jest w sąsiedztwie katedry i pałacu biskupiego.
- ◆ **ks. Augustyn Kordecki**, 1603–1673, paulin, przeor klasztoru na Jasnej Górze i jego obrońca w czasie potopu szwedzkiego – w okresie międzywojennym był patronem dwóch ulic, znajdujących się na przeciwległych krańcach miasta. W 1948 roku ulicę Kordeckiego na Górnej przemianowano na Jasnogórską, następnie w 1951 roku obu zmieniono nazwy na Albańską i Rumuńską.
- ◆ **ks. Franciszek Ksawery Malatyński**, 1844–1921, proboszcz parafii Żelazna, kapelan cmentarza na Zarzewie – *ulica im. ks. F. K. Ma-*

latyńskiego pojawia się krótko po śmierci kapłana. W 1951 roku zmieniono jej nazwę na ul. Węgierską.

- ◆ **ks. Antoni Mackiewicz**, 1826 lub 1828–1863, kaznodzieja, inicjator powstania styczniowego na Litwie, organizator i dowódca oddziału partyzanckiego – *ulica im. A. Mackiewicza* funkcjonuje w łódzkim nazewnictwie miejskim bez zmian od 1920 roku do chwili obecnej. Ulica znajduje się na Bałutach, na Osiedlu Pojezierska.
- ◆ **ks. Aleksander Malinowski**, wikariusz parafii łódzkiej pw. św. Krzyża, nadzorujący budowę kościoła – w 1951 roku nazwę zmieniono na Kunickiego, w latach siedemdziesiątych XX wieku zniknęła pod nową zabudową.
- ◆ **oo. Pasjonistów**, „Zgromadzenie Męki Jezusa Chrystusa, założone w 1720 r. przez św. Pawła od Krzyża we Włoszech. Jego głównym celem jest głoszenie mądrości krzyża Chrystusowego i zbawczej Męki Chrystusa. Do Polski przybyli w 1923 r.”¹³ – *aleja im. Pasjonistów* jest od 1994 roku na Teofilowie, przy alei znajduje się kościół pw. Matki Boskiej Bolesnej, wzniesiony w latach 1973–1975 staraniem oo. Pasjonistów.
- ◆ **ks. Ignacy Skorupka**, 1893–1920, kapelan w Armii Ochotniczej, ochotnik w wojnie polsko-bolszewickiej 1919–1921, bohater obrony Warszawy, prefekt łódzkich szkół – imię *ks. Ignacego Skorupki* nadano w 1930 roku dotychczasowej ul. Placowej, biegnącej wzdłuż obecnego placu Katedralnego. Nazwa zmieniona w roku 1951 na S. Worcella, w 1990 roku przywrócona.
- ◆ **ks. Piotr Ściegienny**, 1801–1890, działacz patriotyczny i społeczny – ulica jego imienia powstała w okresie międzywojennym. Ulica znajduje się na Bałutach-Dołach, nieopodal ul. Wojska Polskiego.
- ◆ **ks. abp Józef Teodorowicz**, 1864–1938, arcybiskup lwowski obrządku ormiańskiego, teolog, polityk, poseł na Sejm Ustawodawczy, senator I kadencji II RP – *ulica im. ks. abpa J. Teodorowicza* funkcjonuje w łódzkim nazewnictwie miejskim od 1946 roku wraz z przyłączeniem Chocianowic do Łodzi.
- ◆ **ks. bp Wincenty Zaremba Tymieniecki**, 1871–1934, pierwszy łódzki biskup, budowniczy katedry, pierwszy proboszcz katedralnej parafii. Prowadził działalność charytatywną i oświatową wśród robotników – imię biskupa nadano dotychczasowej ulicy św. Emilii krótko po jego śmierci w roku 1935. W 1951 roku nazwę zmieniono na 8 Marca, a w 1990 roku ponownie przywrócono. Ulica znajduje się w Śródmieściu w sąsiedztwie katedry.

¹³ Tamże, s. 229.

- ◆ **ks. Piotr Wawrzyniak**, 1849–1910, działacz gospodarczy i społeczny w Wielkopolsce, organizator spółdzielczości kredytowej i rolniczej – nazwa *aleja* (od 1997 r. *ulica*) *Księdza Piotra Wawrzyniaka* istnieje od 1994 roku. Ulica znajduje się na Osiedlu im. Powstania 1863 roku, nieopodal ul. ks. Jakubowicza.
- ◆ **ks. abp Jan Paweł Woronicz**, 1757–1829, prymas Królestwa Polskiego, biskup krakowski, autor mów sejmowych – *ulica im. ks. abp J. P. Woronicza* funkcjonuje w łódzkim nazewnictwie miejskim bez zmian od 1930 roku do chwili obecnej. Znajduje się na Żabieńcu, w pobliżu ul. Limanowskiego.
- ◆ **ks. Zdzisław Wujak**, 1937–1996, w latach 1980–1996 pierwszy proboszcz parafii łódzkiej pw. Matki Bożej Jasnogórskiej – *aleja* sąsiadująca z kościołem parafialnym zyskała jego imię w 2007 roku.
- ◆ **o. Jan Wszędyrówny**, 1915–1983, przybyły do Łodzi w latach sześćdziesiątych XX wieku pasjonista, twórca pierwszej na Teofilowie parafii przy klasztorze oo. Pasjonistów, działającej od 1972 r., pierwszy proboszcz tej parafii pw. Matki Bożej Bolesnej – *aleja im. o. Jana Wszędyrównego* została nadana w 1992 roku, znajduje się na Osiedlu im. Władysława Reymonta, przy ul. Traktorowej na terenie stworzonej przez patrona parafii.
- ◆ **ks. kard. Stefan Wyszyński**, 1901–1981, od 1948 roku prymas Polski, od 1953 roku kardynał – *aleja im. ks. kard. Stefana Wyszyńskiego* znajduje się na Retkini i jest jedną z głównych arterii komunikacyjnych miasta. Nazwę nadano 1990 roku.

*

Przyglądając się łódzkim urbonimom, których patronami są święci i błogosławieni oraz duchowni z perspektywy ponad 160 lat ich obecności w toponimii miasta, zauważyć możemy, iż niewiele jest wśród nich takich, które zachowują ciągłość w swym funkcjonowaniu niezależnie od uwarunkowań politycznych. Ten typ nazw charakteryzuje bowiem duża dynamika zmian, mających charakter ilościowy oraz jakościowy.

W Łodzi na początku XIX wieku stosunkowo chętnie sięgano w nominacjach po postacie świętych jako patronów. Od 1855 roku, kiedy to na mapie miasta znajdziemy tylko jedną ulicę związaną z nazwą świętej – jest nią *ulica św. Emilii* – do 1939 roku zauważyć możemy tendencję wzrastającą. W latach 1910/1911 święci są już patronami 10 ulic (św. Andrzej, św. Anna, św. Benedykt, św. Dorota, św. Emilia, św. Jakub, św. Józef, św. Karol, św. Luiza, św. Zofia), a w 1939 roku – 13 ulic (św.

Andrzej, św. Anna, św. Antoni, św. Dorota, św. Jakub, św. Jerzy, św. Józef, św. Kazimierz, św. Stanisław, św. Teresa, św. Wincenty, św. Zofia).

W nazewnictwie z tego czasu brak natomiast zupełnie duchownych. Na planie z roku 1910/1911 znajduje się jedynie ul. im. Staszica, lecz była ona motywowana jego zasługami jako uczonego dla rozwoju Łodzi (był autorem opisu terenów wokół Łodzi, podkreślającego ich przydatność dla rozwoju przemysłu włókienniczego), nie zaś jego dokonaniem jako osoby duchownej.

Sytuacja nieco się zmienia w okresie dwudziestolecia międzywojennego, kiedy to po odzyskaniu niepodległości w nazewnictwie dawano wyraz uczuciom patriotycznym, wtedy patronami ulic stają się: ks. W. Bandurski, ks. S. Brzóska, ks. A. Kordecki, ks. A. Mackiewicz, ks. I. Skorupka, ks. P. Ściegienny.

Gwałtowna zmiana w zasobie ilościowym oraz jakościowym tych nazw, odzwierciedlająca przeobrażenia zachodzące w sferze życia politycznego i społecznego Polski, dokonała się w latach późniejszych, po II wojnie światowej. W związku z laicyzacją życia publicznego część nazw, których patronami byli święci, została zmieniona całkowicie (np. św. Andrzeja na Andrzeja Struga, św. Luizy na Hutora), zaś niektórym odebrano określenie „święty”¹⁴ (np. Antoniego, Doroty, Jakuba, Józefa, Zofii). Zmieniono także nazwy, których patronami byli duchowni, a więc Bandurskiego na Mickiewicza, Tymienieckiego na 8 Marca, Kordeckiego na Albańską i Rumuńską, Malinowskiego na Kunickiego, Skorupki na Worcella, Małatyńskiego na Węgierską.

Kolejny etap w historii tego typu nazewnictwa miejskiego następuje po roku 1989 w związku z zapoczątkowanymi zmianami ustrojowymi. Przywraca się wówczas stare nazwy z okresu dwudziestolecia międzywojennego (Tymienieckiego zamiast 8 Marca, Skorupki zamiast Worcella). Doprecyzowuje dotychczas funkcjonujące nazwy (np. św. Antoniego na św. Antoniego Padewskiego, św. Franciszka na św. Franciszka z Asyżu, św. Stanisława na św. Stanisława Kostki, św. Teresy na św. Teresy od Dzieciątka Jezus). Powołuje się także nowych patronów. Sięga się po postaci świętych stosunkowo niedawno wyniesionych na ołtarze, m.in. przez Jana Pawła II, np.: św. Alberta Chmielowskiego, św. Rafała Kalinowskiego, św. Maksymiliana Marii Kolbego, św. Faustyny Kowalskiej, św. Anasztazego Pankiewicza, św. Jerzego Popiełuszki. Wśród nowszych nominacji jest także jest ul. św. Jana Bożego (mająca

¹⁴ Należy jednak podkreślić, iż brak określenia „święty” w wykazie ulic na mapach niekoniecznie musi być świadectwem laicyzacji życia społecznego, lecz tylko efektem elipsy często obecnej w potocznym, codziennym funkcjonowaniu danej nazwy. Zob. także K. Handke, *Polskie nazewnictwo...*, s. 122–123.

charakter nazwy przeniesionej z pobliskiego kościoła i szpitala) oraz św. Mikołaja i bł. Kingi, pojawiające się w zespołach ulic tematycznie związanych odpowiednio z obrzędowością świąt Bożego Narodzenia i postaci historycznych średniowiecznej Polski. Spośród duchownych w nominacjach uwzględnia się ks. kard. S. Wyszyńskiego, papieża Jana Pawła II oraz księży zasłużonych dla Kościoła łódzkiego: J. Czajkowskiego, W. Jakubowicza, M. Klepacza, P. Wawrzyniaka, Z. Wujaka, J. Wszędyrównego.

Ważnym aspektem w opisie nazw pamiątkowych są motywacje decydujące o wyborze ich patronów. Rozpatrywać je można przynajmniej na trzech płaszczyznach: kultu świętych, udziału w życiu Kościoła i historii miasta.

Odzwierciedleniem kultu są nazwy motywowane imionami świętych o charakterze nazw wtórnych. Zostały one przeniesione z nazw kościołów (cerkwi), parafii, zakonów, szpitali, których święci ci byli patronami, dotyczy to m.in. ulic: św. Antoniego (Padewskiego), św. Alberta Chmielowskiego, św. Franciszka (z Asyżu), św. Jana Bożego, św. Jerzego, św. Rafała Kalinowskiego, św. Kazimierza, św. Michała, Olgińskiej¹⁵, św. Stanisława (Kostki), św. Teresy (od Dzieciątka Jezus), św. Wojciecha oraz parku im. Maksymiliana M. Kolbego. Przeniesienie nazwy świętego na sąsiadującą ulicę czy park upowszechnia imię świętego, wprowadza do społecznej świadomości również mieszkańców miasta niezainteresowanych życiem religijnym. Sposobem rozwijania kultu świętych niedawno kanonizowanych jest wykorzystywanie ich imion w nominacjach, nie tylko w Łodzi, lecz w innych miastach całej Polski (np. ks. Jerzy Popiełuszko, bł. Faustyna Kowalska). W przypadku niektórych dawniejszych nominacji dostrzec można, że wybór określonego świętego niekoniecznie odzwierciedlał jego lokalny kult, bowiem patron bywał wybierany ze względu na konkretną osobę, ważną w życiu miasta, która nosiła dane imię (np. imię św. Anny nosiła w dawnej Łodzi nie tylko ulica, ale także kościół oraz szpital; fundatorką kościoła była Anna Scheiblerowa, żona Karola Scheiblera, który wybudował dla robotników szpital, nazwany również szpitalem św. Anny. Być może także trafne jest przypuszczenie, że imię św. Emilii nadano ulicy ze względu na imię żony burmistrza – Emilii Traeger. Niewykluczone, że prezydent miasta Andrzej Rosicki nazwał ulicę św. Andrzeja ze względu na własnego patrona).

Nazwy upamiętniające osoby duchowne o niepospolitym znaczeniu i udziale w życiu Kościoła przywołują powszechnie niekwestionowane

¹⁵ Ulica Olgińska, zwana wcześniej także pasażem Olgińskim, zawdzięcza swą nazwę cerkwi pw. św. Olgi, wzniesionej w 1896 roku jako kaplica prawosławnego sierocińca. Ulica ta w 1920 roku została przemianowana na Piramowicza.

autorytety moralne (np. Jan Paweł II, kard. S. Wyszyński, także ks. J. Popiełuszko¹⁶, a z dawniejszych: ks. Piotr Ściegienny, ks. Stanisław Brzóska, ks. Antoni Mackiewicz, ks. abp Jan Paweł Woronicz, ks. Władysław Bandurski, ks. Ignacy Skorupka). Są to z reguły postaci, które zasłynęły z patriotycznej postawy w latach niewoli narodowej, niezłomnie broniące polskości i wiary katolickiej. Są wśród nich zarówno postaci ze szczytów hierarchii kościelnej, jak i księża, których wielkość rosła w codziennej pracy duszpasterskiej i kaznodziejskiej. Miarą uznania, jakim darzone są te postacie jest poświęcenie im głównych arterii miasta (Jana Pawła II, ks. J. Popiełuszki, ks. kard. S. Wyszyńskiego, ks. bp W. Bandurskiego).

Drugą grupę stanowią duchowni zasłużeni dla Kościoła lokalnego. Są to twórcy łódzkich parafii, budownicy kościołów i seminariów, którzy tworzyli i organizowali życie religijne na terenie miasta¹⁷. W pamięci mieszkańców utrwaliли się jako skuteczni organizatorzy i reformatorzy życia społecznego (ks. W. Tymieniecki, M. Klepacz, Z. Wujak, J. Wszędyrówny, F. Malatyński, W. Jakubowicz). Wybór tych postaci na patronów ulic i parków był wyrazem autentycznego uznania społeczności łódzkiej pod ich adresem, co wyraża się m.in. tym, że nominacji dokonywano wkrótce po śmierci. Poświęca się im zwykle obiekty położone w sąsiedztwie świątyń, z którymi związana była ich działalność. Świadczy to o ich znaczeniu przede wszystkim dla lokalnej społeczności.

Bibliografia

- Borysiak E., *Najnowsze tendencje w polskim współczesnym nazewnictwie miejskim*, [w:] *Z najnowszych tendencji w polskim nazewnictwie*, red. R. Łobodzińska, Łask 2005.
- Czachorowska M., Czaplicka-Jedlikowska M., Jaracz M., Paluszak-Bronka A., *Słownik toponimów miejskich Bydgoszczy*, Bydgoszcz 2008.
- Fros H., Sowa F., *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, Kraków 1975.
- Handke K., *Polskie nazewnictwo miejskie*, Warszawa 1992.
- Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1987.
- Kopertowska D., *Kielce. Historia i współczesność w nazewnictwie*, Kielce 2001.
- Słownik kultury chrześcijańskiej*, Warszawa 1997.

¹⁶ Jak wykazują badania papież Jan Paweł II, kard. S. Wyszyński oraz ks. J. Popiełuszko należą do postaci – spośród grona osób duchownych – najczęściej utrwalanych w nazwach ulic, placów, także osiedli i parków. Osobę papieża uhonorowano w nazewnictwie miejskim blisko w 1/3 polskich miast, Prymasa Tysiąclecia – w 291 miastach, a ks. J. Popiełuszkę prawie w 40 miastach. Zob. E. Borysiak, *Najnowsze tendencje...*, s. 44–45.

¹⁷ Tendencję do nadawania ulicom nazw pamiątkowych od imion i nazwisk osób duchownych w szczególny sposób zasłużonych dla miasta czy regionu ma charakter ogólnopolski, zob. tamże, s. 44.